

Tranzicija, globalizacija i razvoj*

Zašto je potrebno napustiti koncept ekonomske politike koji se zasniva na klasičnom shvatanju makroekonomske stabilnosti i težište prebaciti na globalnu ekonomiju i kako iskoristiti globalnu ekonomiju za svoj razvoj- to je pitanje ekonomske politike danas! Za male zemlje kao što je Crna Gora- to je pitanje opstanka!

Crna Gora je veoma mala, evropska i mediteranska država sa oko 650.000 stanovnika. Kao i većina novih evropskih država ona se razvija u kovitlacu tranzicionih i globalizacionih procesa.

Tranzicija se u Crnoj Gori, shvaćena kao proces napuštanja socijalizma i izgradnje sistema slobodne tržišne privrede, nalazi pri kraju. Međutim, proces nužnih promjena izazvan globalizacijom ne dozvoljava da se stane u reformisanju naše ekonomije i našeg društva u cjelini. Dvije lekcije koje su na samom startu tranzicije uočene bile su: a) **da je kriza šansa**; i b) **važna je brzina promjena**.

Crna Gora je iskoristila krizu starog sistema tako što su inicirane duboke, radikalne promjene ekonomskom sistemu, iako je politički ambijent, prije svega rat u regionu, bio nepovoljan. Uz to, Crna Gora nije bila samostalna država što je takođe otežavalo sprovođenje reformi. Crna Gora je ušla u proces brze privatizacije i danas je oko 85% crnogorske ekonomije u privatnoj svojini. Potom, 1999 godine napravljen je veoma radikalna i za tadašnje političke prilike hrabar potez i umjesto domaće valute dinara, uvedena je njemačka marka, odnosno 2002.godine EURO. **EURO** je danas važna veza Crne Gore sa globalnom ekonomijom.

Ekonomska politika se bazira na traženju i shvatanju odgovora na tri pitanja:

- a) Šta Crna Gora može naučiti od iskustva razvoja danas razvijenih zemalja?
- b) Koji su to procesi koje je pokrenula globalizacija?
- c) Da li u tim novim procesima jedna veoma mala zemlja, jedna mikro-zemlja kao što je Crna Gora ima snage da se u njih uključi?

Zašto su neke zemlje danas bogate, a neke siromašne? Mi u Crnoj Gori smo odgovor saželi u jednoj riječi: **INICIJATIVA!**

* Međunarodni okrugli sto o tranziciji u Kranju, Slovenija, oktobar, 2008.

Odnosno, napredak i razvoj traže inicijativu, a ona ne pada sa neba: Traži tehnološke pronalaskе i ljude i njihovo znanje! Zato su u nekoliko navrata mladi ljudi iz Crne Gore bili poslati i odlazili su u inostranstvo, a isto tako korišćene su usluge eksperata iz inostranstva!

Međutim, inicijativa uvijek ima **prepreke**. Ono od čega se pošlo u Crnoj Gori je je bilo, uopšteno govoreći, da su zemlje u kojima su te prepreke novim inicijativama bile u procesu razvoja otklonjene - danas su razvijene. Inicijative su vodile ka privatnoj svojini i jačanju **institucija baziranih na privatnoj svojini**... Tamo gdje su inicijative gušene, tamo gdje su se ljudi mirili na neuspjehom i porazima, te zemlje su danas nerazvijene. To je i bio razlog brzom privatizaciji i podržavanju preduzetništva – danas u Crnoj Gori ima oko 20.000 privatnih firmi, odnosno 24 radno sposobna stanovnika po jednoj privatnoj firmi, što je visok prosjek za region i Evropu. U Crnoj Gori se firma može otvoriti za 1 EURO i nekoliko sati i mi želimo da firmi, odnosno biznisa bude još više!

Ako je biznis bio okosnica razvoja danas razvijenih - **zašto da tu lekciju i mi ne naučimo**?! Zato je građen novi institucionalni sistem, koji je okarakterisan kao jedan od najliberalnijih u Istočnoj Evropi. Istina, bilo je i dosta kritika i iz Crne Gore i iz inostranstva. Tranzicija je vođena tako da tranzicioni procesi **prirodno** nastave u globalnim procesima, da se ono što se radilo u tranziciji, slije u tokove globalizacije! To je razlog da smo usvojili koncept razvoja baziran na **ekonomskim slobodama** i na što većoj **decentralizaciji**, na što većem značaju **lokalne samouprave**, odnosno **naših gradova** – centara tih **mikro-regija**, bez obzira što je Crna Gora i sama jedan osrednji grad po broju stanovnika.

Zaista, na izlasku iz tranzicije i na bazi crnogorskog iskustva mislim da je osnova savremenog razvoja u otklanjanju svih prepreka slobodnoj inicijativi i u decentralizaciji razvoja: razvoj i inicijativa za razvoj mora doći do **svakog građanina** i mora da se omogući da svaki građanin koji ima ideju za biznis i hrabrost da je realizuje, to i ostvari. **U hiljadama i hiljadama novih biznisa je budućnost razvoja Crne Gore!** Iskustvo, ne samo Crne Gore, poručuje da **prvo** treba **otклонiti prepreke**, a tek onda ići u **institucionalne aranžmane**. Institucionalni aranžmani moraju imati **evolutivni nastanak**: da se zasnivaju na tendenciji rasta ekonomije koja je rezultat prethodnog otklanjanja prepreka.

Otklanjanje prepreka biznisu i gradnja institucija na logici rastućeg biznisa je ključ razvoja. Opasno je praviti hipotetičke, bezživotne institucije koje ne izvire iz realnog života. Tu su važna i kultura, običaji, neformalna pravila koje svaka zemlja ima. Isto tako, kao što je važno da imate **domaću preduzetničku klasu**, važno je imati i **domaću intelektualnu preduzetničku klasu** – domaće eksperte koji razumiju i domaću kulturu i nacionalni mentalitet, ali i nadolazeće globalne ekonomske procese. Iskustvo Crne Gore sa stranim ekspertima, bilo je katkad i negativno, upravo zbog neuvažavanja faktora kulture i običaja.

Koje procese globalnog karaktera uočavam u Crnoj Gori, a koji su važni za razvoj. To su: a) **postojanje svjetskog tržišta**; b) **slabljenje nacija države**; kao i c) **ново shvatanje teorije ekonomije i novi pogled na ekonomsku politiku koju vode vlade**.

Za Crnu Goru – globalizacija je stvarnost! Iako postoje antiglobalisti, većina je u Crnoj Gori svjesna da je globalizacija stvarnost u kojoj živimo! Šta je globalizacija? To je sposobnost nacije, kompanije i

svakog pojedinca da uče kako da prihvate nove poglede i odnose sa ostatkom svijeta!... I u tome jeste problem: kako prihvatiti postojanje globalne ekonomije!

Rasprava da li globalizacija postoji ili ne je gubljenje vremena! Zar već ne postoji globalno tržište za komunikacije, za kapital, za korporacije, za potrošače? U Crnoj Gori je prihvaćeno mišljenje nekih svjetskih intelektualaca da se razvoj svjetske ekonomije može posmatrati prije Bila Gejtsa i poslije Bila Gejtsa. Mi živimo u eri poslije Bila Gejtsa i naša Vlada mora toga biti svjesna kod donošenja svake praktične mjere!

Iako ekonomista, svjesan sam dubinske važnosti tehnologije za oblikovanje razvoja i institucija jednog društva; za organizaciju države i za vođenje politike!

Globalna ekonomija utiče na ukidanje granica, ali i na samu ulogu države. Sve više suvereniteta se sa nacionalnog nivoa, centralne države prenosi ili na više međunarodne nivoe, ili na lokalni nivo, lokalne regija-države, kao što je slučaj npr. u Kini. Crna Gora se upravo nalazi u traženju konceptualnog rješenja za mjesto, ulogu i organizaciju centralne države, koja se nalazi između Evropske unije, čiji će član biti, i potrebe jačanja lokalnog nivoa, mikro-regija. Postoje oni koji smatraju da centralna država treba da jača, da ne napušta stare poluge, da što je veća administracija, veća je snaga države. Sa druge strane, sve veći broj, posebno mlađih ljudi, čak nastaje i posebna ekonomska škola u Crnoj Gori, koja se okuplja oko koncepta tzv. mikro-države, jedne države koja bi bila okrenuta otklanjanju prepreka biznisu, potpunom otvaranju Crne Gore, zaštiti i očuvanju privatne svojine i sprovođenju ugovora. Meni je kao nekom ko je inicirao i utemeljio ovakav pristup u Crnoj Gori izuzetno drago da je svijest u Crnoj Gori već toliko zrela da se otvaraju ovakve rasprave, prve u regionu, jer se sjećam vremena od prije 20-ak godina kada bi i pomisao da se mijenja nešto u organizaciji države, bila jeretička i politički neprihvatljiva.

Mislim da je Crna Gora u ovim raspravama najdalje pošla, možda od svih zemalja u Istočnoj Evropi.

Zaista u uslovima globalizacije centralna država ne može ostati ista kao ranije: spora, kruta, neefikasna, zatvorena i autoritarna! Dosta toga se mora prenijeti na mikro-regije i njima dati sloboda da samostalno komuniciraju sa globalnim tržištem! To je po meni i osnov regionalnog razvoja Crne Gore, i na tom novom konceptu Crna Gora mora da počne da radi. Istina, Crna Gora je do sada bila prilično opterećena starim sistemom, bilo je dosta lutanja, što je i proizvelo velike regionalne razlike u Crnoj Gori.

Klasična makroekonomiju, koju su moja i mnoge generacije nakon mene učile na Fakultetu i koja je bila i i dalje jeste u osnovi ekonomskih politika vlada mnogih zemalja svijeta više ne važi i mnogo toga se promijenilo. U globalnoj ekonomiji tradicionalni ciljevi ekonomske politike države - makroekonomska stabilnost, inflacija, nezaposlenost, stopa rasta – jesu važni, ali ne i dominantni za razvoj u globalnoj ekonomiji.

Crna Gora danas ima i makroekonomsku stabilnost, i uravnotežen budžet, relativno nisku stopu nezaposlenosti, i ne tako visoku inflaciju. Sve što tradicionalna ekonomija traži od jedne vlade – Crna Gora je postigla! Ali, način na koji se to odražava na standard građana, na kvalitet njihovog

života, po meni, još uvijek nije zavodoljavajući. Rast kvaliteta života naših građana je kriterijum svega, a ne npr. uravnotežen budžet!

Priznajem da mi je neko npr. 1989. godine, kada mi je kao članu Vlade Anta Markovića uravnotežen budžet bio san, rekao da ću 2008. govoriti da je uravnotežen budžet važan, ali ne i presudan za razvoj, ne bih to shvatio ozbiljno. Kroz lične promjene, kroz evoluciju sopstvenog mišljenja čovjek najbolje saznaje i razumije promjene koje se oko njega dešavaju. Shvatam da se svijet oko nas mijenja i da to neminovno utiče na promjenu našeg mišljenja, i da to jeste platforma opstanka svakog pojedinca, svake kompanije, svake politike.

Shodno ovome, razvojni problem Crne Gore može se definisati kroz pitanje: **kako da svaki građanin Crne Gore, kako da svaka kompanija u Crnoj Gori, kako da Crna Gora kao cjelina, iskoristi snagu globalnog tržišta za svoj razvoj i bogaćenje?** Kako da Crna Gora nauči da ima jedan drugačiji odnos i pogled na ostatak svijeta? Kako se osloboditi te logike **ježa**: čim se osjeti nešto novo, jež se skupi i zatvori?

Znači, za Crnu Goru je sve manje važna makroekonomska stabilnost, a sve više ekonomske politike koje su sposobne da iskoriste globalno tržište kao šansu za razvoj. Zato je Crna Gora sve više otvorena za strane investicije i među prvima je u Evropi po iznosu stranih investicija po glavi stanovnika! To jeste visok nivo, ali Crna Gora želi i može još više! Cilj Crne Gore, odnosno mikro-regija u njoj treba da budu **platforma za biznis**, da npr. kompanije iz Evrope, SAD, Latinske Amerike, iz Azije... otvore svoje kompanije u Crnoj Gori i preko Crne Gore idu prema evropskom tržištu. Nekada su za Crnu Goru stope rasta GDP-a od 6-8% bile visoke! Ja smatram da za ono što treba da uradi Crna Gora, one su male. Ako je kvalitet života svakog građanina cilj ekonomske politike u Crnoj Gori – ove stope su male! Crna Gora se mora razvijati u tim KVANTNIM SKOKOVIMA. A to je ono što maloj zemlji globalno tržište omogućava! Zato se radujem velikim investicijama u Crnoj Gori, npr. na Primorju se otvaraju projekti vrijedni od oko 20 milijardi EURA u narednih 10 godina! Ako bi uključili i Sjever Crne Gore, ta cifra je i 30 milijardi - u sljedećih 10 godina. To neće, niti može investirati država! To je poziv za privatni kapital iz čitavog svijeta!

Na kraju, ja mislim da u globalizaciji najbolje mogu proći, **shodno veličini**, dvije grupe zemalja: (a) **velike zemlje**, zbog snage i moći, npr. Kina i (b) **veoma male zemlje** (ne male, već mikro-zemlje) zbog mogućnosti **brzine** prilagođavanja globalnim promjenama.

Mi u Crnoj Gori smo svesni da nismo veliki, ali da nam globalizacija, kao veoma maloj zemlji, tek daje šansu da budemo bogati! A biti bogat - sve je manji grijeh u Crnoj Gori!

Upravo u promjenama načina razmišljanja i prihvatanju standarda globalne ekonomije ja vidim i brz ekonomski razvoj Crne Gore!

Azijski tigrovi (Hong Kong, Singapur, Tajvan, Južna Koreja, sada i Kina) su naš uzor na putu ka Crnoj Gori kao mediteranskom tigru!

A tigar je svuda – tigar!

Priroda je davno otvorila procese globalizacije. Jer kako, ali sve više ne samo kineski, već kineski i naš evropski mislilac Lao Ce, prirodu treba i poštovati i slijediti!